

У публіцистиці постійно взаємодіють стандартно-інтелектуальні та емоційно-експресивні мовні засоби. Увагу привертають індивідуально-авторські новотвори на основі фразем (відфраземи). Це один із шляхів досягнення виразовості думки, оновлення і збагачення образних ресурсів мови газет та журналів, творчого використання слова. Такі лексеми успадковують від фразем відповідну яскравість, образність, сконденсований зміст, влучність, дотепність, гумор. Наприклад, зміст фраземи *після нас хоч потоп* «байдуже, що буде потім, аби зараз було добре, вигідно і т. ін.» передається складним словом: «Чорне і Азовське моря і так не дуже багаті рибою і навряд чи оте *«післянасхочпотопівське»* «Давай план! давай вал!» сприятиме їхньому багатству» (Перець). Так само використано вислів *від ліхтаря* «щось вигадане, взяте довільно, як-небудь» для авторського новотвору *відліхтарний* у контексті: «Поки що ж у ціноутворенні панує, як кажуть жартівники, три методи: архітектурний (ціни взято зі стелі), фізіологічний (висмоктано з пальця) і енергетичний (*«відліхтарний»*) (Молодь України).

Завдяки високій емоційно-експресивній маркованості авторські відфраземи у мові преси відіграють важливу стилістичну роль. Виникнення їх пов'язане насамперед із прагненням досвідчених кореспондентів (а також дописувачів із розвиненим мовним чуттям) ввести замість звичного поняття (хоч іноді й емоційного) інше — оригінальне, свіже, влучне і цим стилістично увиразнити текст. Так, наприклад, зміст поняття *вихваляння* у нарисі-роздумі «На язиці медок...» (Молодь України) передано лексемою *одоспіви*, що утворена від фраземи *співати оди*: «Та є на моїй журналістській пам'яті випадок, про який варто розповісти,— як людина, котра дорожить честю, обриває *одоспіви*».

Прагнення до лаконізму, динамізму повідомлення у мові газетно-журнальних статей теж сприяє послугам нових слів, скажімо, за дієсловом *взірцевувалися* вгадується вислів: *ставити взірцем (за взірцем) кого*: «Ці поетичні «шедеври» тиражувалися, пропагувалися, *взірцевувалися*, дискредитуючи справжню поезію, що, незважаючи на все, пробивалися до сонця (Літ. Україна).

Іноді авторські новотвори вживаються в одній статті поряд із вихідними для них фраземами, доповнюючи останні, варіюючи виклад: «Тоді дійшли висновку: щоб скаржник миттю відчепився, досить *напустити* йому *пилу в очі*. Так і зробили. Як бачимо, нинішні бюрократи у своєму ділі теж перебудовуються. Взяли курс на прискорення шляхом ... *окозатилювання*» (Рад. Україна).

Серед авторських відфразем можна виділити: а) позитивно оцінні: «Ще в 1922 році пішов з життя *кришталевочистий* і чесний комуніст, чудовий поет (Мішші Сеспель), а й досі (за шістьдесят п'ять років!) нічого не зроблено, щоб його талановите слово стало загальнокультурним набутком» (Літ. Україна) — пор.: *чистий як кришталь* «дуже чесний, відвертий (про людину та її вчинки)»; б) емоційно нейтральні (але переважно експресивні): «Порівняно недавно на Україні зникли тур і терпан. Хохуля, перев'язка, степовий тхір стали *червонокнижними*» (Рад. Україна) — пор.: *Червона книга* «перелік рідкісних і зникаючих видів тварин і рослин»; в) негативно оцінні: «І хтозна як довго тягнулось би це *душовимотування*, якби не втягнулись у розв'язання суперечки люди з тверезими поглядами» (Запорізька правда)— пор.: *вимотувати душу* «змучувати, надокучувати чим-небудь неприємним, в'їдливим»; «Давайте називати речі своїми іменами, товариші! Розкорчуємо нетрі, у яких знаходять притулок *зеленозмії* потвори та різні перевертні» (Рад. Україна) — пор.: *зелений змій*, зневажл. «горілка». Останні переважають у гостро критичних статтях та фейлетонах. Наприклад, із метою висміяння дотепним словом, створення гумористичного тону оповіді автор публікації «Рекорд» у газеті «Молодь України» пише: «Напередодні новорічного свята італійці викидають на вулицю старі меблі, що відслужили вік. У місті *Навербігруші* робітники меблевого комбінату вирішили їх переплюнути. Їхні гарнітури тепер викидають на вулицю всього через рік» — пор.: *на вербі груші*

(*ростуть*) «безглузда вигадка, нісенітниця; щось нереальне, нездійсненне»; «— До того часу я йому таке зроблю *головозамакітрювання*, що він і на чорне буде говорити біле» (Перець) — пор.: *замакітрити голову* «позбавити людину здатності розумно сприймати навколишнє, логічно міркувати».

Не випадково гумористично-сатиричний бюлетень однієї з районних газет (Запорізької обл.) названо *Знімистружка*— пор.: *знімати стружку з кого* «лаяти, пробирати когонебудь».

Іменникова форма цієї складної назви відіграє стилістичну роль, привертаючи увагу до гострих сатиричних газетних матеріалів.

Часто новотвори влучно характеризують людей, підкреслюючи позитивні або негативні риси їхньої вдачі, поведінки, діяльності (як окремих осіб, так і цілих груп людей): *добродавачі* (від *дати добро*) (Літ. Україна), *горлодранці* (*горло драти*) (Перець), *паперомазюкало* (*мазюкати папери*) (Молодь України).

Стилістичний ефект увиразнюється, коли авторський новотвір протиставляється антонімічному за значенням слову: «*Дуролянів* багато, а *золотоустів* щось не видно. А треба було б!» (Літ. Україна). Відповідний виразово-зображальний заряд може створюватися і нагнітанням синонімічних відфразем, зокрема й авторських, наприклад, в одному ряду перелічені такі поняття, як угодницьке *словоблудство*, *чиношанування*, *одоспівність*, *дифірамбизм* (Молодь України).

Мова преси — складне, багатогранне явище, оскільки на газетних та журнальних шпальтах представлені практично всі мовні стилі. Закономірно, що в публіцистиці натрапляємо на відфраземні новотвори різних функціональних стилів, проте переважають ті, що виникли на розмовному ґрунті й характеризуються найбільшою експресивністю, сконденсованістю думки. Вони здатні оживити літературну мову, надати їй задушевно-простого і переконливо-щирого тону, невимушеного усного мовлення. Наприклад: «Інколи, знаєте, так хочеться хоч на мить повернутися у ту казково-благословенну пору (дитинства). З її *рожевомрійливим* сприйманням дійсності, з її необтяжливими дитячими клопотами, до її незабутніх ігор та розваг...» (Перець) — пор.: *рожеві мрії* «про щось нереальне, нездійсненне»; «І те категоричне неприйняття новації, якою наелектризували зал бригадир і його однодумці, відійшло, спало, люди подивилися на діло тверезими очима, побачили і вину, й біду, але й безсумнівну користь, вигоду — і відкинули *напередзабігацькі* перейми деяких своїх односельців» (Молодь України) — пор.: *забігати наперед* (*вперед*) «необдуманно і поспішно щось робити, вирішувати». Розмовні відфраземи служать своєрідними опорними точками, від яких думка читача відштовхується для кращого сприйняття основного змісту інформації. Особливої виразовості в тексті відфраземи досягають тоді, коли вживаються на тлі книжних та літературно нейтральних слів: «За дванадцять літ роботи Марія Ярославівна навчилася... стримуватися: *7 прилипних* яєць — мабуть, вважає вона за поміркований смак? — Але скромність прикрашає людину» (Молодь України) — пор.: *прилипає* (*прилипло*) *до рук* (*до руки*) *кому*, *чиєї* «хто-небудь бере незароблене, краде щось».

Серед нейтральних і стандартних слів та виразів експресивність розмовних відфразем впадає в око, тому значна їх частина у газетах та журналах береться в лапки: «*післянасхочпотопівський*» (Перець), «*відліхтарний*» (Молодь України), «*галочні*» (змагання) (Спорт, газета) та Ін.

Значно рідше авторські новотвори відфраземного характеру виникають на базі книжних (художніх, публіцистичних, виробничо-професійних, наукових і т. ін.) фразем: *золота жиля*—*золотожильні* (Жовтень), *золоте весілля* — *золотовесільні* (Вісті з України), *дати добро* — *добродавачі* (Літ. Україна), *рятувати* [*грішну* (*свою*)] *душу* — *душерятівний* (Молодь України) тощо. Їх емоційно-експресивна маркованість теж висока, але порівняно з розмовними відфраземами вона певною мірою нівелюється. Наприклад: «Тож стільки теплих слів було сказано в цей день *золотовесільним* молодим, стільки виявлено поваги і честі» (Вісті з України). «Щодо складних видів виробів, то тут таких «*добродавачів*» нараховувалося до півтори сотні, навіть більше. І всі, як правило, в різних кінцях країни. І в

кожній організації діє свій ієрархічний ланцюжок візування» (Літ. Україна) — *дати (давати) добро* «дати дозвіл щось робити».

Публіцист використовує здебільшого ті самі стилістичні засоби образності, що й письменник або мовець у розмовному стилі, але вони служать йому не стільки для означення найістотніших рис особи або сутності поняття, скільки для яскравішого вирізнення, виділення з метою загострення якоїсь найважливішої у певній суспільно-політичній ситуації риси певного явища, процесу: «Перебуваючи на Україні з 1925 по 1928 роки на посаді генерального секретаря ЦК КП(б)У, Каганович вносив надмірну нервозність серед колег по роботі, неприховану зневагу й войовничу нетерпимість до інших думок, тенденцію до *ярликонавішувань*» (Молодь України) — *навішувати ярлик на кого, кому* «несправедливо звинувачувати когось у чому-небудь»; «Чи не час нам вирішувати самим наші проблеми? І робити вибір мусимо самі. Тому я дивуюся тим запитанням, які виникають при зустрічах з виборцями: хто, на Вашу думку, міг би бути Президентом України? Моя відповідь — Ви! Тобто від вас залежить, люди добрі, хто буде і вас, і мову рятувати або ж «гробити» разом з вашою зневірою, вашою пасивністю, нашим комплексом «*крайнехатства*» (Літ. Україна) — *моя хата скраю* [*я нічого не знаю*] «мене це не стосується, це не моя справа».

Цілком природно, що окремі (найбільш вдалі) авторські відфраземи з мови періодики згодом стають загальноживаними і фіксуються словниками. На наш погляд, до цього тяжіють утворення: *гостропроблемний, шапкозакидання, кришталевочистий, червонокнижний* та ін., що втрачають авторство, перебувають на периферії літературної мови.

За словотвірною структурою серед публіцистичних відфраземних новотворів домінують слова, в яких поєднано колишні компоненти фразем: *ради бога* — *Радибога*, прізвище (Перець), *зелені свята* — *зеленосвятська* [неділя] (Жовтень) тощо. Це сприяє економії викладу і мовних зусиль, усуває тавтологію. Слова-відфраземи утворюються, як правило, такими способами: а) основокладанням (*одоспіву*); б) складно-суфіксальним способом (*ярликонавішування, Зеленомолодськ* [місто]; в) зрощеннєвим (*Навербігруші-ростуть*); г) зрощеннєво-суфіксальним (*трипостасність, «післянасхотопівське»*). Значно менше трапляється простих відфразем. Вони конденсують зміст фраземи в одному з її компонентів (*бити байдики* — *байдики* (Молодь України), ускладнюються афіксами (*навішувати ярлики* — *ярликування* (Літ. Україна); *ставити за взірець* — *взірцевувалися* (Літ. Україна). Відзначимо ще й поодинокі контекстуально-ситуативне абрєвіатурне утворення: *НВЧС* (Молодь України), що означає вигадану назву установи й походить від фраземи *на всі чотири сторони*.

Цікаво, що на основі одного поширеного народного фразеологізму *моя хата скраю*, [*я нічого не знаю*] (або його варіанта *хата (моя, твоя, наша, ваша) скраю*) автори цілком незалежно один від одного, до того ж різними способами, утворили три нових відфраземи: *моя* — *хата* — *скрайність* (М. Олійник — Культура і життя), *Хатаскрай* (В. Лагода — Перець), *крайнехатство* (П. Мовчан — Літ. Україна).

Отже, відфраземні слова в мові преси — наслідок постійного пошуку нових номінативно-виражальних засобів, стилістично яскравих і семантично містких. Це один із важливих засобів експресивно-емоційного вираження думки, оновлення та збагачення стилістичних ресурсів мови періодики.